

UNESCO Starptautiskajai dzimtās valodas dienai veltītā akcija

VIETVĀRDU TALKA

**ATKLĀJ DZIMTO VIETU BAGĀTĪBU ATSLĒGAS!
IESAISTIES TALKĀ UN DĀVINI SAVU VIETVĀRDU
LATVIJAI! **

REĢISTRĒ VIETVĀRDUS DATUBĀZĒ:

www.vietvardi.lv

UNESCO Latvijas Nacionālā komisija

Latvijas Universitātes
Matemātikas un informātikas institūts

LV100

Starptautiskajai dzimtās valodas dienai veltītā akcija

VIETVĀRDU TALKA

UNESCO katru gadu 21. februārī aicina atzīmēt Starptautisko dzimtās valodas dienu, lai pievērstu sabiedrības uzmanību katra pasaules iedzīvotāja dzimtajai valodai un tās lietojuma nozīmei valodu daudzveidības saglabāšanā. Ar Starptautiskās dzimtās valodas dienu UNESCO izceļ valodu nozīmi kultūras izpausmju daudzveidības saglabāšanā un iestājas par dzimtās valodas lietojuma veicināšanu.

Dzimtā valoda ir katra cilvēka un ikvienas kultūras pamats. Tā saglabā un iedzīvina unikālo, savdabīgo, kas piemīt katrai tautai un kopienai. Valoda palīdz definēt un nosaukt lietas un vietas mums apkārt. Valoda palīdz sadarboties, orientēties vidē un telpā, jo ar valodu var dot vārdu gan pļavai, upei, ezeram, gan ciemam, pilsētai un novadam.

Turpinot ikgadējās vietējās mantojuma apzināšanas tradīcijas, arī šogad UNESCO Latvijas Nacionālā komisija sadarbībā ar LU Latviešu valodas institūtu un partneriem aicina iesaistīties VIETVĀRDU talkā.

VIETVĀRDU talkas mērķis ir apzināt, pierakstīt un datubāzē reģistrēt vietējos vietvārdus (īpašvārdus, kas nosauc kādu fiziogēogrāfisku objektu, piemēram, Zilais kalns, Velna grava, Čurkstupīte utt.), kas tiek lietoti patlaban vai ir lietoti agrāk. Īpaši svarīgi ir pamanīt un neaizmirst mazos vietvārdus, kuriem neatrodas vieta kartē, bet kuriem ir būtiska nozīme Latvijas daudzveidīgajās izloksnēs un dialektos.

VIETVĀRDU talkā aicinātas piedalīties izglītības iestādes, bibliotēkas, muzeji, tūrisma informācijas centri, nevalstiskās organizācijas un citas institūcijas, kā arī individuāli interesenti un aktīvistu grupas. Institūcijas īpaši aicinātas rīkot izglītojošas ekskursijas, ekspedīcijas, sarunu un stāstu pēcpusdienas, kā arī citas tematiskas aktivitātes, kas varētu sekmēt vietējo vietvārdu apzināšanu un fiksēšanu.

Talkā īpaši aicināti piedalīties interesenti, kuri Latvijas valsts simtgades digitālajā platformā www.lv100.lv izteikuši vēlmi līdzdarboties simtgades sagatavošanas procesā un dāvinājuši savas stundas digitālajā laika bankā Latvijas simtgadei.

Apzinātos vietvārdus varēs reģistrēt speciālā Tautas vietvārdu datubāzē, kas tiks atklāta 2017. gada 23. februārī un būs pieejama www.vietvardi.lv. Katru mēnesi tiks noteikts aktīvākais vietvārdu pierakstītājs, kā arī vietvārdiem krāšņākais novads (atbilstoši akcijas laikā pierakstīto vietvārdu daudzumam katrā novadā). Laureāti tiks apbalvoti noslēguma pasākumā šī gada 20. oktobrī – Vietvārdu dienā!

UNESCO Latvijas Nacionālā komisija

Latvijas Universitātes
Matemātikas un informātikas institūts

Kāpēc vākt vietvārdus ir tik svarīgi?

Latvija ir viena no valstīm, kas, pateicoties savrupās saimniekošanas tradīcijai, vismaz līdz šim ir varējusi lepoties ar ļoti krāšņu un kuplu vietvārdu kopumu. Un latvieši savu zemi tik ļoti mīlējuši, ka devuši vārdu gandrīz katram ciņītim, akmenim, bedrei, kaktam un palcītei, nemaz nerunājot par lielajiem mežiem, pļavām, laukiem, purviem, ceļiem un citiem zemes nostūriem. Arī vācēju savulaik nav trūcis – nu jau rit otrais gadsimts, kopš vietvārdi neatlaidīgi ar dažiem pārtraukumiem krāti cits pie cita kartītēs, kastītēs, kladītēs, tabulās, kartēs un nu jau arī datubāzēs. Laikam jau daudzi ir apzinājušies to lielo vietvārdu spēku, kas līdzinās latvju dainām, – tie ir kā mazi virsrakstiņi, kas glabā miljoniem izteismīgu Latvijas dabas, vēstures, ģeogrāfijas, kultūras un sadzīves stāstu. Taču daudzi no tiem tā arī palikuši pierakstu kladēs un drūpošās kartīšu kartotēkās, turklāt pēdējās desmitgadēs vietvārdu vākšana ir pierimusi un daudzi mazie vietvārdu – piemājas pļavu, lauku, mežu un daudzu citu ģeogrāfisku objektu nosaukumi, kuru mūžs bieži vien nepārsniedz 50 gadu sliekšni, – līdz ar saviem stāstiem draud izzust, tapt aizmirsti, tā arī nerodot iespēju tikt pierakstītiem. Tāpēc ir pienācis laiks atkal sasaukt Latvijas iedzīvotājus kopīgā vietvārdu talkā, lai mūsu zemes karti varētu pārklāt ar vietu nosaukumu un stāstu raibumu, kas sildītu mūsu identitāti un vairotu lepnumu.

Kopš pirmās un pēdējās vietvārdu talkas ir pagājis gandrīz simts gadu. To aizsāka Jānis Endzelīns, kurš 1911. gadā, kad jau bija gana vietvārdus vācis, zirga pajūgā braukdams, un bija aptvēris lielā vietvārdu plašuma un krāšņuma neaptveramību, laikrakstā „Dzimtenes Vēstnesis” publicēja aicinājumu skolēniem un studentiem vākt vietu nosaukumus, turpat uzsverot, ka tie ļoti derīgi vēstures un valodas pētniekiem. Diemžēl 1914. gada aprīlī valodniekam jākonstatē, ka viņa aicinājums bijis „saucēja balss tuksnesī”, tāpēc 1921. gadā presē viņš atkal neatlaidīgi atgādina par vietu nosaukumu vākšanas nepieciešamību un vienlaikus pats ar dažiem palīgiem sāk vākšanas darbu. Un te laikam labais piemērs kā viesulis aizrāva latviešu entuziastus, skolēnus un skolotājus, un no visiem Latvijas pagastiem skolēni un studenti, strādājot arī brīvdienās un vasaras brīvlaikā, iesūtīja aptuveni 60 000 vietvārdu, kas, pārrakstīti glītās kartītēs, joprojām glabājas LU Latviešu valodas institūta vietvārdu kartotēkā un joprojām tiek izmantoti vietvārdu vārdnīcas rakstīšanā, labošanā, vēstures datu precizēšanā, bagātināšanā un izpētē.

Vēlākos gados vietvārdu vākšana bijusi valodnieku un atsevišķu entuziastu iniciatīva, jo tāds straujš pieplūdums vairs nav piedzīvots. Apzinoties vietvārdu nozīmi Latvijas valodā, kultūrā un vēsturē un to vākšanas nepieciešamību, atmodas gados 20. gadsimta beigās tika plānota nākamā vietvārdu talka, kuras ierosinātājs bija Latvijas Kultūras fonds ar Imantu Ziedoni priekšgalā un kuras rezultāts būtu bijis apjomīgs Tēvzemes atlants ar elektronisku datubāzi un drukātiem izdevumiem. Taču neapgūtās elektroniskās iespējas un Latvijas Kultūras fonda liktenis šim projektam neļāva attīstīties.

Ar vietvārdu vākšanu, pētīšanu un ievietošanu kartē mūsdienās nodarbojas gan LU Latviešu valodas institūts, gan Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, karšu izdevniecības un vairāki entuziasti, taču vietvārdu vākšanas ekspedīciju tradīcijas ir gandrīz izzudušas un jaunu datu trūkst – īpaši par mazajiem, kartēs neievietotajiem vietvārdiem un to vietējās izrunas formām.

Tagad, kad kopš pēdējās lielās vietvārdu talkas ir pagājuši jau gandrīz divi vietvārda mūži un kad mūsdienu digitālās iespējas ir krietni atslogojušas datu krāšanu un uzglabāšanu, ir pienācis laiks sasparoties jaunai vietvārdu pulcināšanai vienuviet un, godājot valodnieku, dzejnieku un kultūras darbinieku nepiepildītos sapņus, nepieciešams izveidot vienotu platformu, kur vislabākajiem vietvārdu zinātājiem - vietējiem iedzīvotājiem - regulāri uzkrāt jaunākos datus par reģionālajiem vietvārdiem un kur pētniekiem rast pamatu un iedvesmu valodas un kultūrvēstures pētījumiem un karšu veidotājiem un datu bāžu īpašniekiem - vietvārdu oficiālo formu izvēlei un datu papildināšanai.

Vieta ir neatņemama vēstures daļa, un katrs vietvārds ir tās sargātājs un atslēga. Līdz ar katru reģistrēto mazo vietas stāstu mēs varam veidot kopīgu Latvijas vēstures mozaīku un neļaut tās krāšņumam izzust, caur vietvārdiem Latvijas zemei palīdzot kļūt mīlai, savpatīgai un tajā pašā laikā atvērtai visai plašajai pasaulei.

Padomi vietvārdu pierakstīšanā

Vietvārdi ir ļoti dažādi un reizēm tik saauguši ar ikdienas sarunvalodu, ka tos grūti pamanīt. VIETVĀRDU talkā aicinām būt vērtīgiem apzinātājiem un pierakstītājiem, lai reģistrētie vietvārdi datubāzē būtu ērti lietojami arī citiem!

Kas ir vietvārds?

Tas ir īpašvārds, kas nosauc kādu fiziogēogrāfisku objektu, piemēram, Zilais kalns, Velna grava, Čurkstupīte utt. Vietvārdus dēvē arī par toponīmiem. Īpaši svarīgi ir pamanīt mazos vietvārdus (mikrotoponīmus), kurus parasti noteiktā apvidū lieto vietējie iedzīvotāji, bet kurus bieži vien neatzīmē kartē. Šādiem vietvārdiem ir ļoti liela nozīme, piemēram, pētot Latvijas daudzveidīgās izloksnes un dialektus, meklējot dabā esošu vietu saistību ar pierakstītām teikām un nostāstiem, pētot senas apdzīvotas vietas un pat senu pilskalnu nosaukumus. Katrs pierakstītais vietvārds var būt atslēga kādai sen risinātai mīklai!

Kur meklēt vietvārdus? *

Noteikti sāc ar savu dzimto vietu! Pārrunā ģimenes, radu vai draugu lokā, kā tiek dēvēts, piemēram, vietējais meža ieloks, pakalns, sils, ezera līcis, avots, tērcīte, pļava, taka, grava utt. Īpaši vērtīgas būs sarunas ar vecāka gadagājuma cilvēkiem, kuri vienā vietā dzīvo vairākās paaudzēs vai zina stāstīt par izzudušām sādžām, muižām un aizmirstām un izzudušām viensētām. Vietvārdus var pierakstīt, arī dodoties ekspedīcijās uz citām vietām un pierakstot cilvēku atmiņas un stāstus. Šādā gadījumā aicinām iepriekš informēt intervējamos, ievērot intervēšanas ētiku, kā arī nepieciešamības gadījumā izmantot attiecīgo informācijas fiksēšanas formu (skatīt pielikumu). Esi godīgs! Vietvārdi laika gaitā tiks pārbaudīti un iespēju robežās precizēti un papildināti.

Kā pierakstīt vietvārdus? **

Lai turpmāk vietvārdu datu bāzē būtu viegli un ērti atrast un lietot, jāpieraksta 5 ar to saistītas lietas:

1. **Nosaukums** (pamatnosaukums un paralēlnosaukumi)
2. **Ģeogrāfiskā objekta kategorija** (ģeogrāfiskā objekta veids)
3. **Lokalizācija** (pagasts vai novads, kur vietvārds atrodas)
4. **Sīkāks apraksts** (objekta ārējais raksturojums, sīkāks novietojuma izklāsts, nosaukuma skaidrojums teicēja interpretācijā, nostāsti, ziņas par teicēju, ziņas par vietvārdu citos avotos utt.)
5. **Reģistrēšanas ziņas** (pierakstītāja vārds, reģistrēšanas datums).

Obligātie un **ļoti ieteicamie** vietvārdu pieraksta lodziņi

Nosaukums	Objekta kategorija	Lokalizācija
Paralēlnosaukumi	Komentāri	
Pierakstītāja vārds	Datums	

Piemērs no LU Latviešu valodas institūta ekspedīciju materiāliem

Vilkaste	pļava	Virbu pagastā
Vilkloms [Vilkluoms]	Pie Klārā purviņa starp divām birzīm. Otrs nosaukums (Vilkloms) ir vecāks. Tur medījot vilki dzīti cauri.	
Silvija Raģe	1962	

Kā pierakstīt vietvārdus? **

Nosaukums. Par nosaukumu uzskatāms jebkurš vārds vai vārdu salikums (arī aprakstošs nosaukums), kas ģeogrāfisko objektu atšķir no citiem apkārtējiem, kas apzīmē nevis kuru katru objektu, bet vienu vienīgu – kaut arī vārds varbūt parasts un šķietami sugasvārdisks (*Plavele, Smiltājs*) vai arī tas šķiet nepieklājīgs. Nav vācami veikalu, uzņēmumu, iestāžu nosaukumi. Pētniekiem visvērtīgākie ir mājvārdi un dažādi āru vārdi – pļavu, māju, ciemu, sādžu, miestu, apdzīvotu vietu, pilsētu un to daļu, bijušo muižu, krogu, dzirnavu, raktuvju, ceļu, ķieģeļnīcu u. c. nosaukumi, ezeru, dīķu, mārkus, akaču, bedru, upju, strautu, atteku, grāvju, ūdenskritumu, atvaru, straumju, sēkļu, braslu, krāču, zvejvietu, salu, pussalu, krastu, pļavu, purvu, dumbbrāju, mežu, meža vai purva salu, biržu, krūmāju, izcirtumu, ataugu, stīgu, ganību, aploku, lauku jeb tīrumu, atmatu, noru, klajumu, kalnu, pilskalnu, pakalnu, leju, ieleju, gravu, alu, ceļu, taku, tiltu, laipu, akmeņu, koku, senču kulta vietu, kapu, kapkalnu, rakumu u. c. objektu nosaukumi.

Pamatnosaukums. Par pamatnosaukumu atzīstama visbiežāk lietotā vietvārda forma, ko lieto vietējie iedzīvotāji (reizēm tas nesakrīt ar vietvārda oficiālo pierakstu). Pierakstot vietvārdu, precīzi jāreģistrē tā rakstība un, ja iespējams (īpaši – ja tā atšķiras no rakstības), arī izruna, to norādot komentāru lodziņā kvadrātiekvāds (vairāk par fonētisko transkripciju skatīt Vietvārdu vākšanas instrukcijas PDF).

Paralēlnosaukumi. Par paralēlnosaukumiem uzlūkojami citi vietas nosaukumi, kas netiek tik bieži lietoti vai ko izmanto citi – teicējam apkārtējie iedzīvotāji. Tie jāpieraksta arī tad, ja atšķirības ir niecīgas (piemēram, *Piekalna pļava* un *Piekalnes pļava*, *Lielais pūrs* un *Lielais purvs*).

Ģeogrāfiskā objekta kategorija. Ģeogrāfiskā objekta kategoriju izvēlas no piedāvātā objektu veidu saraksta: akacis, akmens, akmeņu krāvums, ala, apdzīvota vieta, apgabals, apkaime, aprīņķis, apvidus, atsegums, atteka, atvars, augstiene, avots, baznīca, bāka, birzs, brasls, ceļa posms, ceļš, ciema daļa, ciems, dabas liegums, dabas parks, dabas rezervāts, darba zemnieku saimniecība (pēc 1940. gada zemes reformas), dārzs, dīķis, dīķu grupa, dzelme, dzelzceļa stacija, dzirnavas, dzirnavezers, ezera līcis, ezers, ezeru grupa, ferma, ganības, grava, grāvis, iela, ieleja, ieplaka, jauna māja, jaunsaimniecība, jūra, jūras līcis, kalns, kanāls, kapi, kapsēta, karjers, karsta kritene, kāpa, klints, koks, krauja, krāce, krogs, krūmājs, krūmi, lauks, lauksaimniecības artelis (kolhozs), lāma, leja, lidosta vai lidlauks, lielciems, līcis, līdumnieku māja, līdzenums, mašīnu un traktoru stacija, mazciems, māja, mežs, mežsargmāja, muiža, nacionālais parks, namelniņa saimniecība, neapdzīvota vieta, nogāze, novads, osta, pagasta daļa, pagasta gals, pagasts, pakalns, parks, pauguru grupa, pārceltuve, peldvieta, piekraste, piestātne, pils, pilsdrupas, pilsēta, pilsēta ar lauku teritoriju, pilsētas daļa, pilsētas lauku teritorija, pilsētciemats, pilskalns, pļava, purva daļa, purvs, pusmuiža, pussala, rajons, saimniecības ēka, sala, sādža, senkapi, senvieta, sēklis, skola, skrajciems, stacija, stīga, strauts, šaurums, šķūnis, taka, tilts, tīrelis, tīrums, tornis, upe, upes līcis, ūdenskrātuve, ūdenskritums, valsts, vasarnīcu ciems, vecupe, vējdzirnavas, vidējciems, viensēta, zemes šaurums, zemesrags, zemiene, zvejvieta.

Ja tomēr šķiet, ka neviens no piedāvātajiem objektu veidiem skaidri nenorāda objekta kategoriju, to sīkāk var aprakstīt komentāros, pirms tam no kategorijas izvēloties tuvāko objekta veida apzīmējumu vai vispārīgo „neapdzīvota vieta” vai „apdzīvota vieta” (piemēram, *Danča placis* neapdzīvota vieta Aizputē: senāk esot dejots 1958).

Lokalizācija. Vietvārda atrašanās vieta ir ļoti svarīga. Pirmām kārtām jāizraugās pagasts vai pilsēta, kur tas atrodas, un tad jānorāda tā atrašanās vieta kartē. Ja to dažādu iemeslu dēļ nav iespējams izdarīt, atrašanās vieta sīki jāapraksta komentāros. Būtu ļoti vēlams norādīt vietas koordinātas, jo tas palīdzētu daudz ātrāk un precīzāk objektu atrast dabā!

Komentāri. Komentāru sadaļas pats galvenais uzdevums ir noskaidrot, kāpēc objektu tā sauc. Tas jānoskaidro gan „runīgajiem” vietvārdiem (piemēram, *Rudzulauks, Priedulājs*), gan – jo īpaši – neskaidrajiem nosaukumiem. Ja tas nav zināms, vajadzētu par pļavām, mežiem var noskaidrot, kas tajos aug; par kalniem, tīrumiem var noskaidrot, kas tos veido, kas tajos īpašs, ar kādu notikumu tas saistās.

Pavisam jauki, ja vācējs to pats var apskatīt un aprakstīt: kalniem – lielumu, zemes sastāvu, zemes labumu, ezeriem – lielumu, formu, dziļumu, upēm – straujumu, krastu formu, no kurienes iztek, kur ietek, pļavām, mežiem – tajos augošos augus, formu, lielumu utt.

Šajā sadaļā var rakstīt arī visu citu, kas par vietvārdu zināms – kad vieta tā saukta, kas devis vārdu, kurās mājās to tā sauc, kuros rakstu avotos tas pieminēts, kādiem objektiem līdzās tas atrodas, kādi notikumi, nostāsti, teikas ar tiem saistās utt. Te var rakstīt arī ziņas par teicēju (ja teicējs tam piekritis) – vai viņš ir vietējais iedzīvotājs vai – ja ienācējs – no kura pagasta šeit ieradies utt.

Reģistrēšanas ziņas – pierakstītāja vārds, reģistrēšanas datums. Pats galvenais šajā sadaļā ir reģistrēšanas datums – gadskaitlis.

Pirms dodies vākt vietvārdus *

1. Noskaidro vietējos iedzīvotājus, kuri attiecīgajā teritorijā dzīvojuši visu mūžu vai ļoti ilgu laiku, – viņus vajadzētu aptaujāt pirmos.
2. Apzini jau savāktos vietvārdus, lai tad, kad izzināti teicēja paša atmiņā glabātie vietvārdi, varētu noskaidrot, vai tos vēl atceras un kādi ir to izkuššanas cēloņi. Šim nolūkam var izmantot, piemēram, Jura Plāķa vietvārdu vākus (*Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. I daļa. Kurzemes vārdi.* Sast. J. Plāķis. *Latvijas Universitātes Raksti. Filoloģijas un filosofijas fakultātes serija.* IV sēj., Nr. 1. Rīga, 1936; *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II daļa. Zemgales vārdi.* Sast. J. Plāķis. *Latvijas Universitātes Raksti. Filoloģijas un filosofijas fakultātes serija.* V sēj., Nr. 5. Rīga, 1939), Jāņa Endzelīna vietvārdu apkopojumus (Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi.* 11–12 d. Rīga, 1956–1961; Endzelīns J. *Latvijas vietu vārdi.* I d.: *Vidzemes vārdi.* Rīga, 1922; Endzelīns J. *Latvijas vietu vārdi.* II d.: *Kurzemes un Latgales vārdi.* Rīga, 1925) un citus izdevumus.
3. Atgādinī sev visus ģeogrāfisko objektu veidus: ūdeņus, reljefa formas, vides objektus, lai neaizmirstas pajautāt par visām ģeogrāfisko objektu kategorijām.
4. Atkārtoti intervēšanas pamatlikumu: neteikt priekšā, bet uzvedināt!

Kā reģistrēties un uzturēt profilu datubāzē?

Dodies uz Tautas vietvārdu datubāzi www.vietvardi.lv, kas ir LU Latviešu valodas institūta izveidota platforma vietvārdu reģistrēšanai, kurā ikviens var ierakstīt zināmos un atrastos vietvārdus jebkurā Latvijas pagastā, reģistrējies un ievadi vietu nosaukumus ar tā obligātajām sadaļām vai precizē, papildini jau esošos vietvārdus.

Esi aktīvs un aicini iesaistīties draugus un kolēģus!

Pierakstot vietvārdus datubāzē, dalies ar padarīto sociālajos tīklos un aicini savus draugus un kolēģus pievienoties! Aicinām būt aktīviem, arī dodoties dabā un sarunājoties ar vietējiem iedzīvotājiem!

Vietvārdu talkas ietvaros aicinām sadarboties arī ar vietējām bibliotēkām, muzejiem, aktīviem novadpētniekiem, vietvārdu zinātājiem, kā arī organizēt tematiskus pasākumus, atmiņu un stāstu vakarus, izglītojošas ekskursijas un ekspedīcijas pa dzimto vai tuvējo novadu.

Čaklākā talcinieka un krāšņākā novada statuss

Vietvārdu talka tiek atklāta 2017. gada 23. februārī. Tā ilgs līdz 30. septembrim un tiks noslēgta Vietvārdu dienā, šī gada 20. oktobrī. Vietvārdu talkas laikā datubāzē www.vietvardi.lv katru mēnesi tiks noteikts čaklākais talcinieks, kurš no sava datubāzes profila būs reģistrējis visvairāk vietvārdu (līdzīgu rezultātu gadījumā tiks vērtēta sniegtās informācijas kvalitāte un precizitāte). Čaklāko statuss tiek vērtēts katru mēnesi (martā, aprīlī, maijā, jūnijā, jūlijā, augustā, septembrī) no jauna (cik vienību mēneša laikā tiek pierakstīts).

Katru mēnesi tiks noteikti arī krāšņākie novadi atbilstoši novadnieku aktivitātei, kā arī pierakstītāju aktivitātei, kas sniedz informāciju par konkrēto novadu. Pierakstīto vietvārdu intensitāte attiecīgajā novadā vai par novadu parādīsies datubāzes kartē katra mēneša sākumā.

Jautājumu vai neskaidrību gadījumā aicinām sazināties, rakstot e-pasta vēstuli
Sandai Rapai (sanda.rapa@inbox.lv).